

Wichrowski, Zbigniew

Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego w Pikulach stan. 2, woj. tarnobrzeskie

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 98-105

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW WICHROWSKI

CMENTARZYSKO Z MŁODSZEGO OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO W PIKULACH STAN. 2, WOJ. TARNOBRZESKIE

Stanowisko odkryto przypadkowo w 1990 r. podczas poszukiwań militariów lokalizatorem metali. Natrafiono wówczas na kilkanaście przedmiotów metalowych głównie o charakterze militarnym, w tym groty i miecz typu IV wg J. Kostrzewskiego. W latach 1990-1992 prowadzono badania wykopaliskowe pod kierunkiem K. Garbacza z ramienia Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Tarnobrzegu, a następnie Muzeum Miasta Tarnobrzega. Badania skoncentrowano w pobliżu miejsca najwcześniejszych znalezisk odkrywając w sumie 8 obiektów uznanych za groby ciałopalne lub ich pozostałości (K. Garbacz 1991; 1994).

W latach następnych teren cmentarzyska stał się miejscem masowych poszukiwań kolekcjonerów z różnych części Polski penetrujących lasy janowskie. Wiosną 1996 r. do Muzeum Regionalnego w Kraśniku dotarły informacje o wydobywaniu dziesiątków zabytków żelaznych, w tym ciosów, półkosków, zapinek i grotów. Część wydobytych przedmiotów udało się pozyskać do zbiorów Muzeum. Niekontrolowane poszukiwania doprowadziły do znacznej dewastacji obiektu. Aby położyć kres tym bezprawnym poczynaniom Urząd Miejski w Janowie postanowił sfinansować badania archeologiczne. Prowadzone przez Muzeum Regionalne w Kraśniku przy współpracy muzeum w Janowie badania, trwały od połowy lipca do początku września 1996 r.

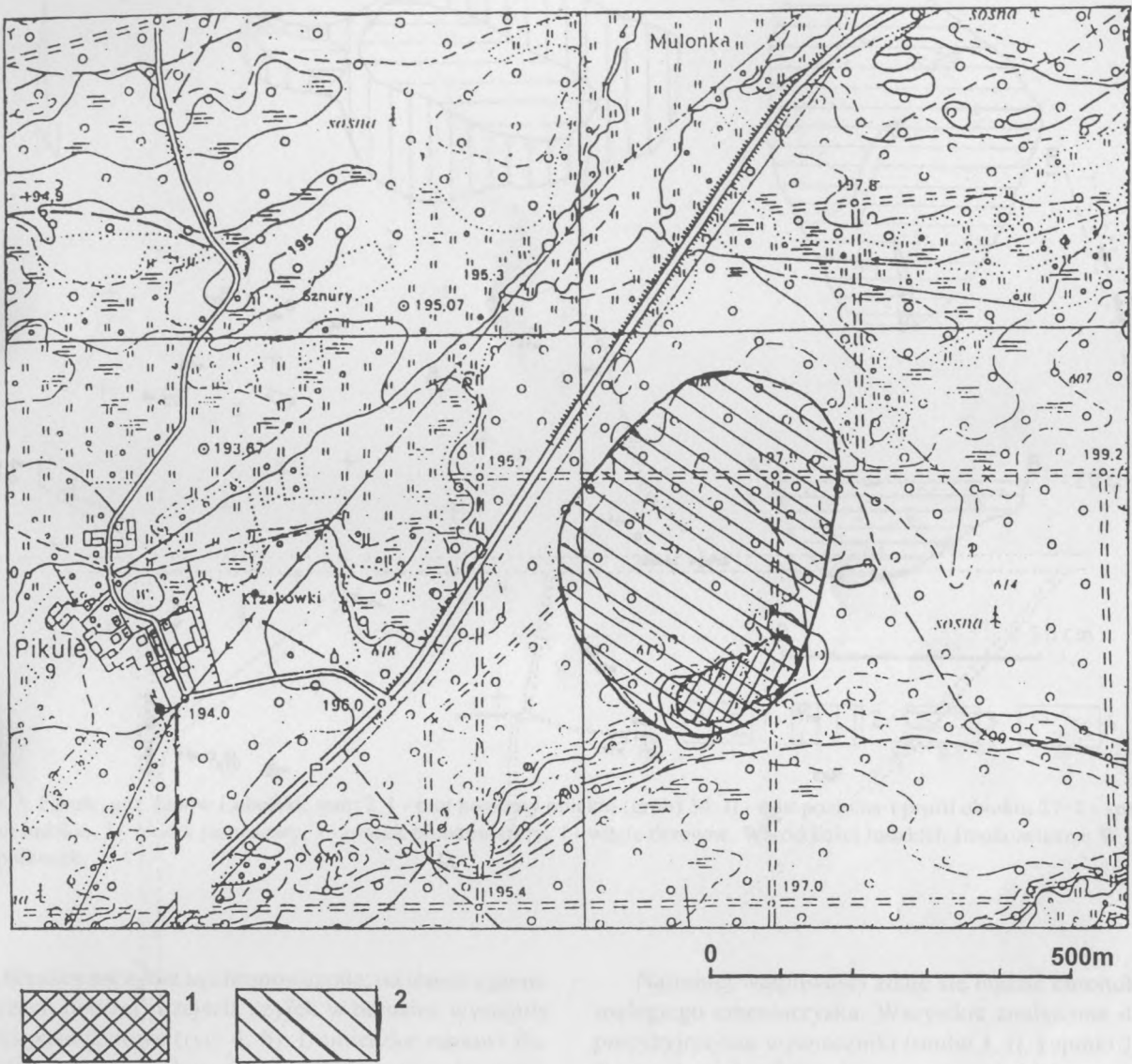
W pierwszym etapie dokonano rozpoznania stanowiska lokalizatorem metali, rejestrując i nanosząc na plan zbiorczy liczne przedmioty metalowe związane z cmentarzyskiem. Uzyskano w ten sposób maksymalny zasięg obiektu o powierzchni około 16 ha, zajmującego prawie cały rozległy obszar wydmy porośnięty obecnie lasem, otoczony z każdej strony zabagnionymi dolinami (ryc. 1). W drugim etapie badań założono w miejscu lokalizacji części znalezisk 22 wykopy, w większości o charakterze sondażowym, o wymiarach 2 x 2 m, w celu pełniejszego rozpoznania charakteru obiektu (ryc. 2).

Ogromnym utrudnieniem wszystkim prac badawczopomiarowych jest zalesienie ogromnego terenu obiektu oraz jego duże zniszczenie przez przypadkowych odkrywców. W sumie naliczono ponad 100 współczesnych dołków rabunkowych. Próby samowolnego poszukiwania zabytków podejmowano nawet w czasie trwania prac archeologicznych. Teren ten był też areną przemarszu i walk w czasie I i II wojny światowej, co spowodowało nagromadzenie ogromnej ilości nowożytnych przedmiotów o charakterze militarnym. Znalaziono również materiały związane z gospodarką leśną.

We wszystkich wykopach uchwycono podobną sytuację stratygraficzną. Pod 5-6 cm warstwą ściółki i szarego, słabo wykształconego humusu występował żółty piasek, w którym odkrywano przedmioty metalowe, fragmenty ceramiki oraz spalone kości ludzkie. Nieliczne obiekty rysowały się niezwykle słabo; stropy pojawiały się na głębokości 10-15 cm, spągi sięgały do 20-25, sporadycznie do 40 cm. Tak płytkie zaleganie obiektów musiało wpływać na ich stan zachowania. Cmentarzysko było niszczone przez wiele lat przez bruzdowe nasadzenie drzew.

W sumie odkryto 28 obiektów o różnym charakterze. Zlokalizowano też ponad 20 przedmiotów metalowych występujących pojedynczo poza wykopami. Część z nich pochodziła z wcześniejszych rabunkowych i nie-rejestrowanych dotąd odkryć.

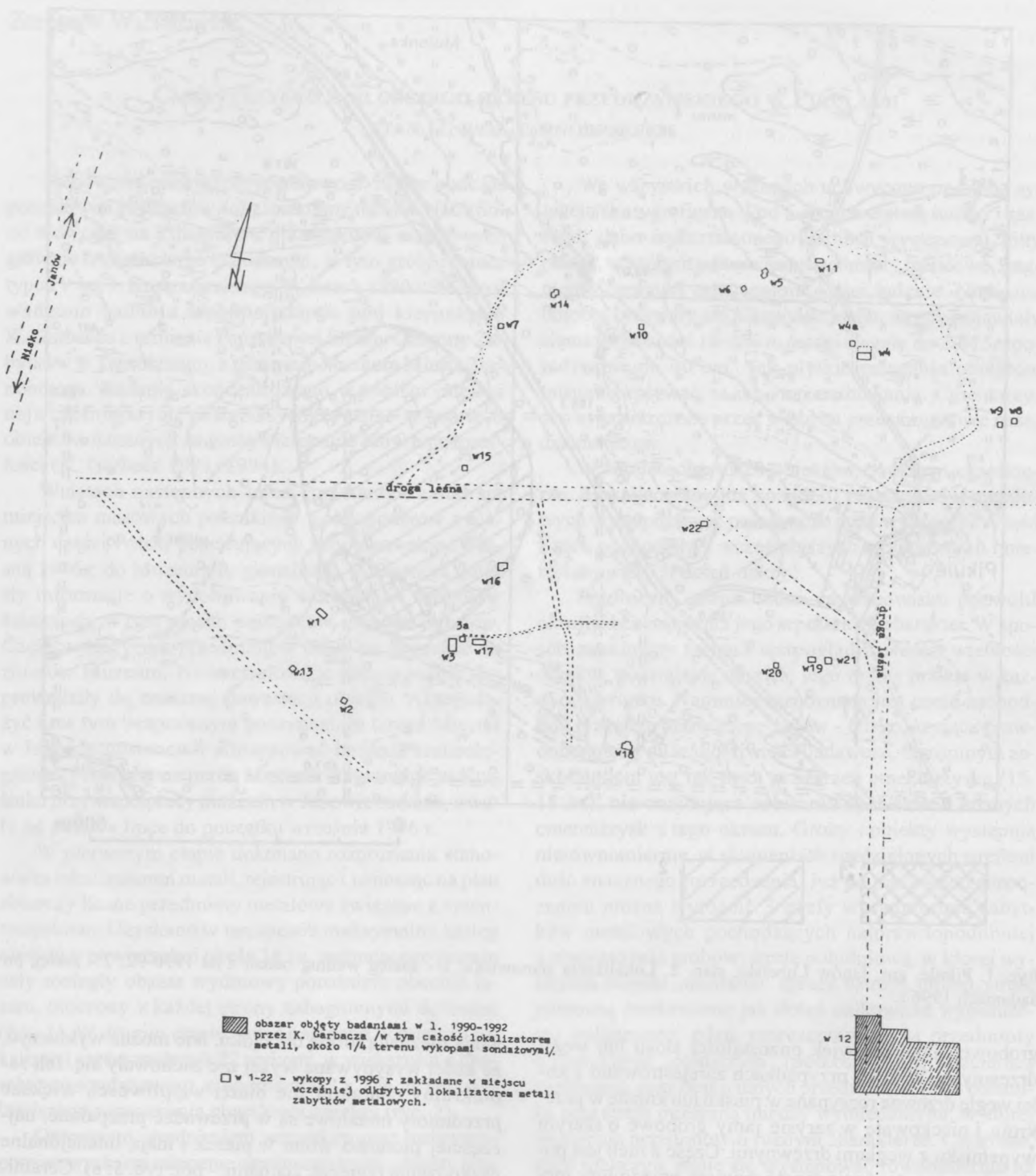
Tegoroczny sezon badań na stanowisku pozwolił określić bez wątplenia jego sepulkralny charakter. W sposób zasadniczy zmienił też pogląd na temat wielkości obiektu, pozwalając określić jego zasięg prawie w każdym kierunku. Najmniej rozpoznana jest część zachodnia, przecięta przez szosę Janów - Nisko, kryjąca prawdopodobnie duże możliwości badawcze. Ogromnym zaskoczeniem jest tak duża przestrzeń cmentarzyska (15-16 ha), nie znajdująca sobie równych wśród znanych cmentarzysk z tego okresu. Groby i obiekty występują nierównomiernie, w skupieniach rozdzielonych strefami dość znacznego rozrzedzenia. Już po pierwszym rozpoznaniu można wyróżnić 3 strefy występowania zabytków metalowych pochodzących najprawdopodobniej z wyposażenia grobów: strefę południową, w której występują zabytki „militarne” (groty, ostrogi, umbra), strefę północną pozbawioną jak dotąd całkowicie wyposażenia militarnego, gdzie reprezentowane są przedmioty o charakterze „rolniczym” (półkoski, noże, rozcieracz kamienny), przy braku innych przedmiotów poza ceramiką oraz strefę mieszaną między wymienionymi, w której występują przedmioty o różnym charakterze. Ceramika, choć nieliczna, zdaje się występować równomiernie na całym obszarze stanowiska, może poza najbardziej „militarną” częścią SE piaszczystej wydmy, skąd pochodzą najstarsze znaleziska. Trudna jest do określenia forma obrządku, mamy bowiem do czynienia różnymi rodzajami grobów. Nie odkryto obiektów popielnicowych. Występują groby jamowe (ryc. 3: II), przy czym z reguły kości są rozsypane w piasku bez wyraźnego zwartego zarysu (ryc. 3: I) i najczęściej bez widocznych śladów jamy

Ryc. 1. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Lokalizacja stanowiska: 1 - zasięg według badań z lat 1990-92, 2 - zasięg po badaniach 1996 r.

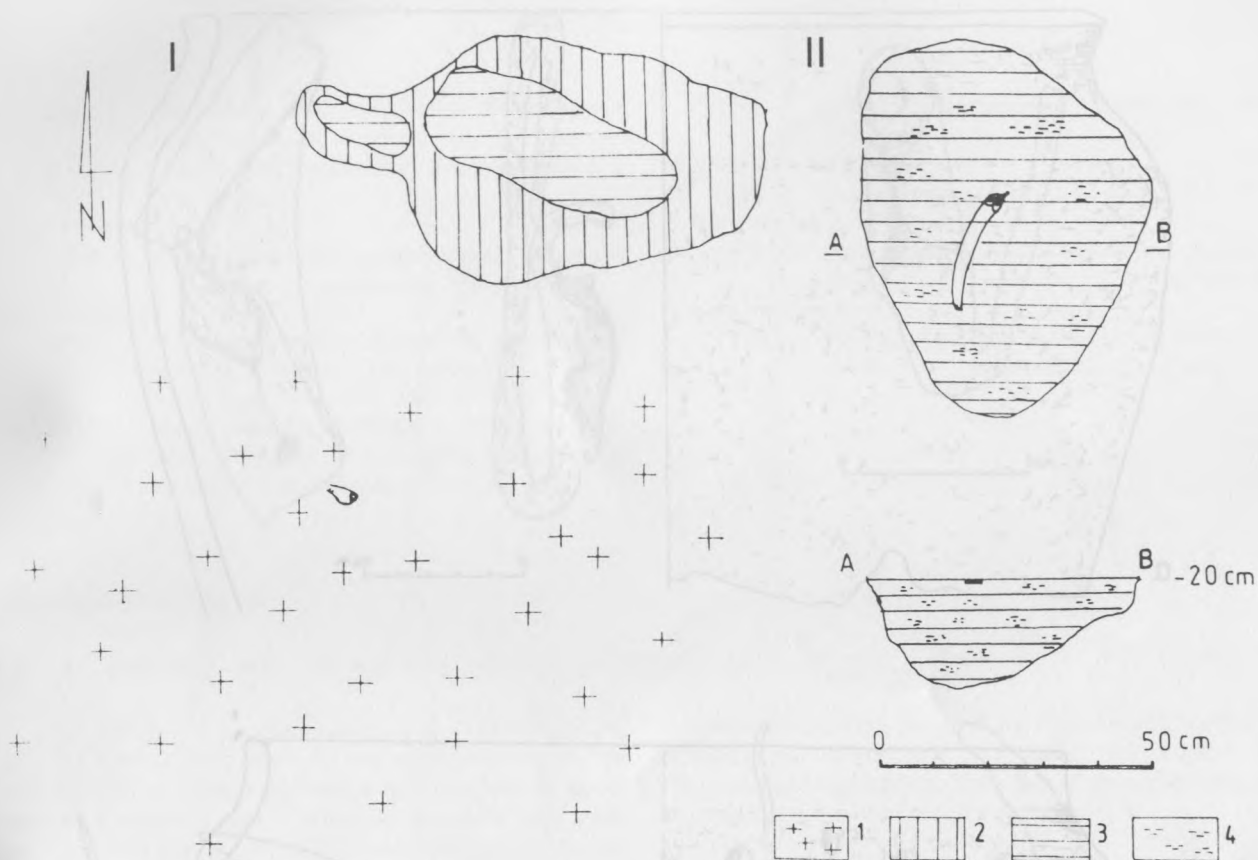
grobowej, jakichkolwiek pozostałości stosu lub węgla drzewnych. W kilku przypadkach zarejestrowano z kolei węgle drzewne rozsypane w piasku lub koliste w przekroju i nieckowate w zarysie jamy grobowe o szarym wypełnisku z węglami drzewnymi. Część z nich jest pozbawiona wyposażenia, część zawiera przedmioty metalowe lub fragmenty rozcieraczy i osełek kamiennych. Trudno jednoznacznie określić najczęściej występujące obiekty w postaci pojedynczych lub kilku przedmiotów żelaznych - półkosków (ryc. 5) i noży lub ciosół, umb, nitów, grotów (ryc. 6: a,b) - często w połączeniu z ceramiką, a pozbawionych śladów występowania w pobliżu kości. Być może są to groby symboliczne lub przedsta-

wiają nieznaną formę obrządku. Nie można wykluczyć, że kości wysypywane wyżej nie zachowały się. Ich sepulkralny charakter nie budzi wątpliwości, większe przedmioty metalowe są w przewadze przepalone, najczęściej pionowo wbite w piasek i mają intencjonalne uszkodzenia (zgięcia, złamania - por. ryc. 5: a). Ceramika, która wystąpiła w 10 obiektach jest niestarannie wykonana i w większości zachowana fragmentarycznie. Część naczyń była prawdopodobnie celowo tłuczona i składana we fragmentach. Są to naczynia wazowate i jajowate o prostej lub lekko wydętej szyjce, grubocienne. Krawędzie są pogrubione, proste lub lekko zaokrąglone. Szyjki z reguły gładzone, natomiast poniżej zało-

Ryc. 2. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Plan lokalizacyjny wykopów.

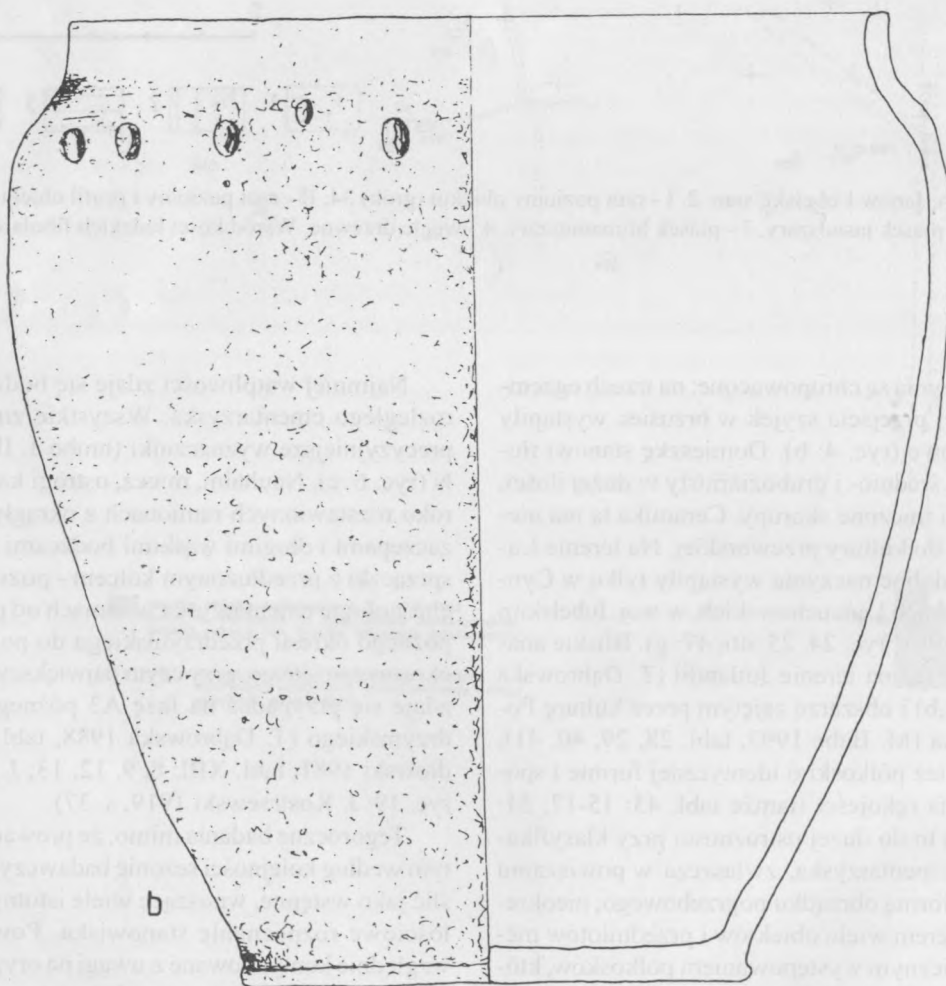
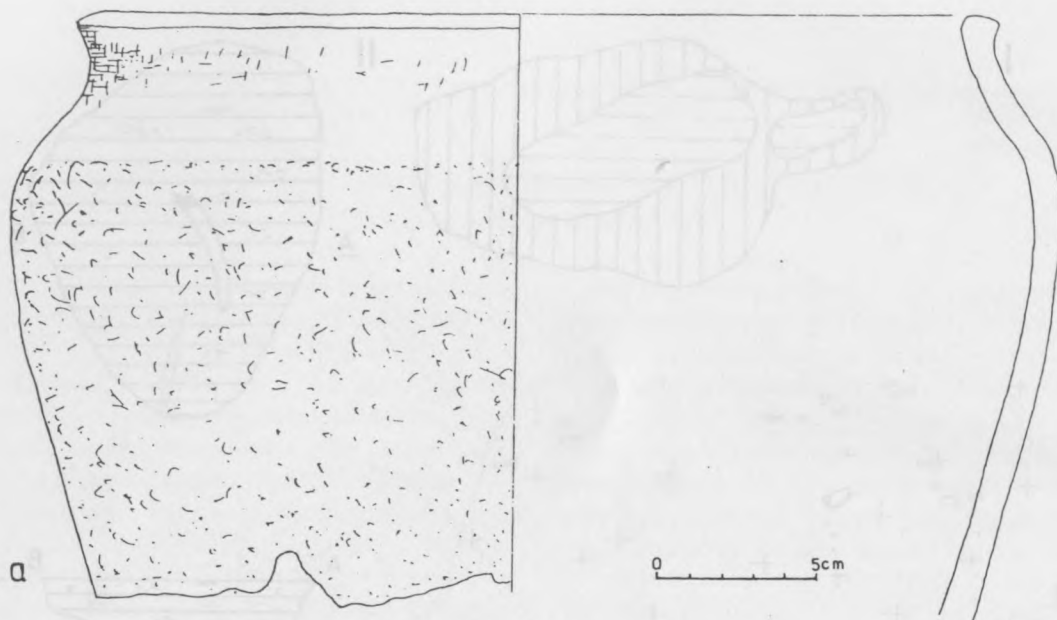

Ryc. 3. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. I - rzut poziomy obiektu (grób) 34; II - rzut poziomy i profil obiektu 27: 1 - spalone kości ludzkie, 2 - piasek jasnoszary, 3 - piasek brunatnoszary, 4 - węgle drzewne. Wśród kości ludzkich fibula żelazna. W jamie 27 półkosek.

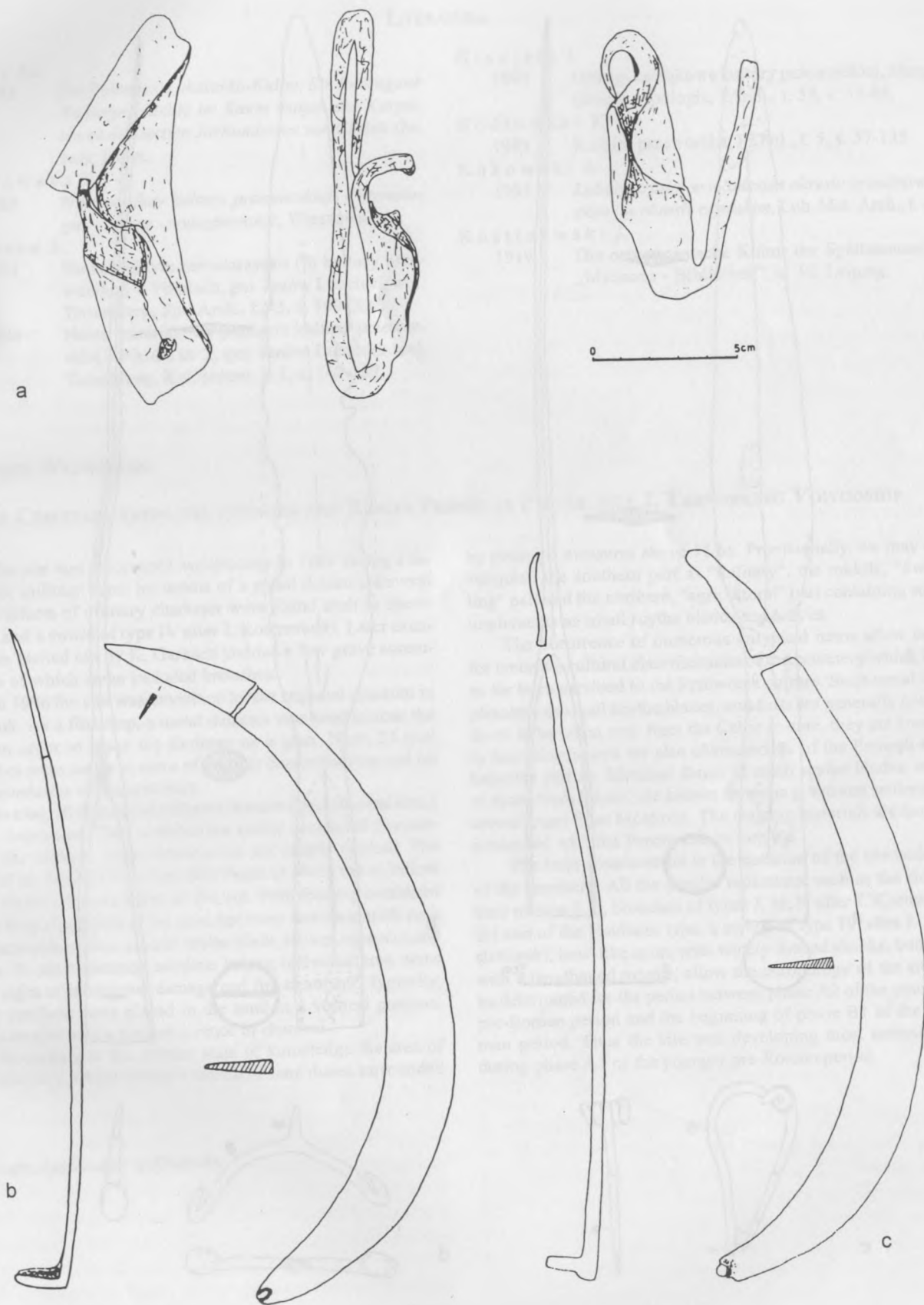
mu brzuśca naczynia są chropowate; na trzech egzemplarzach poniżej przejścia szyjek w brzusiec wystąpiły dolki paznokciowe (ryc. 4: b). Domieszkę stanowi tłuczeń granitowy, średnio- i gruboziarnisty w dużej ilości, rzadziej piasek i tłuczone skorupy. Ceramika ta ma niewiele nawiązań do kultury przeworskiej. Na terenie Lubelszczyzny podobne naczynia wystąpiły tylko w Cynkowie i Ciechankach Łańcuchowskich, w woj. lubelskim (A. Kokowski 1991, ryc. 24, 25, 46, 47: g). Bliskie analogie występują też na terenie Jutlandii (T. Dąbrowska 1988, ryc. 16: a,b) i obszarze zajęтым przez kulturę Poieniști-Lukašvka (M. Babe 1993, tabl. 28, 29, 40, 41), skąd pochodzą też półkoski o identycznej formie i sposobie obsadzania rękojeści (tamże tabl. 43: 15-17; 51: 11-17). Zmusza to do dużej ostrożności przy klasyfikacji kulturowej cmentarzyska, zwłaszcza w powiązaniu ze specyficzną formą obrządku pogrzebowego, nieokreślonym charakterem wielu obiektów i przedmiotów metalowych oraz licznym występowaniem półkosków, których według zebranych informacji odkryto z pewnością ponad 50 egzemplarzy, czy ciosów znanych w ilości co najmniej 20 sztuk.

Najmniej wątpliwości zdaje się budzić chronologia rozległego cmentarzyska. Wszystkie znalezione dotąd precyzyjniejsze wyznaczniki (umbo J. II, zapinki J, M, N (ryc. 6: c), Nauhaim, miecz, ostrogi kabłąkowe o szeroko rozstawionych ramionach z okrągłymi najczęściej zaczepami i długimi wąskimi bodźcami (ryc. 6: d), czy sprzączki z przedłużonym kolcem - pozwalają zamknąć chronologię cmentarzyska w ramach od połowy fazy A2 późnego okresu przedrzymskiego do początku fazy B1 okresu rzymskiego, przy czym największy rozwój obiektu zdaje się przypadać na fazę A3 późnego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 1988, tabl. IV-V; K. Godłowski 1981, tabl. XIII: 8, 9, 12, 13; J. Ginalski 1991, ryc. 19; J. Kostrzewski 1919, s. 37).

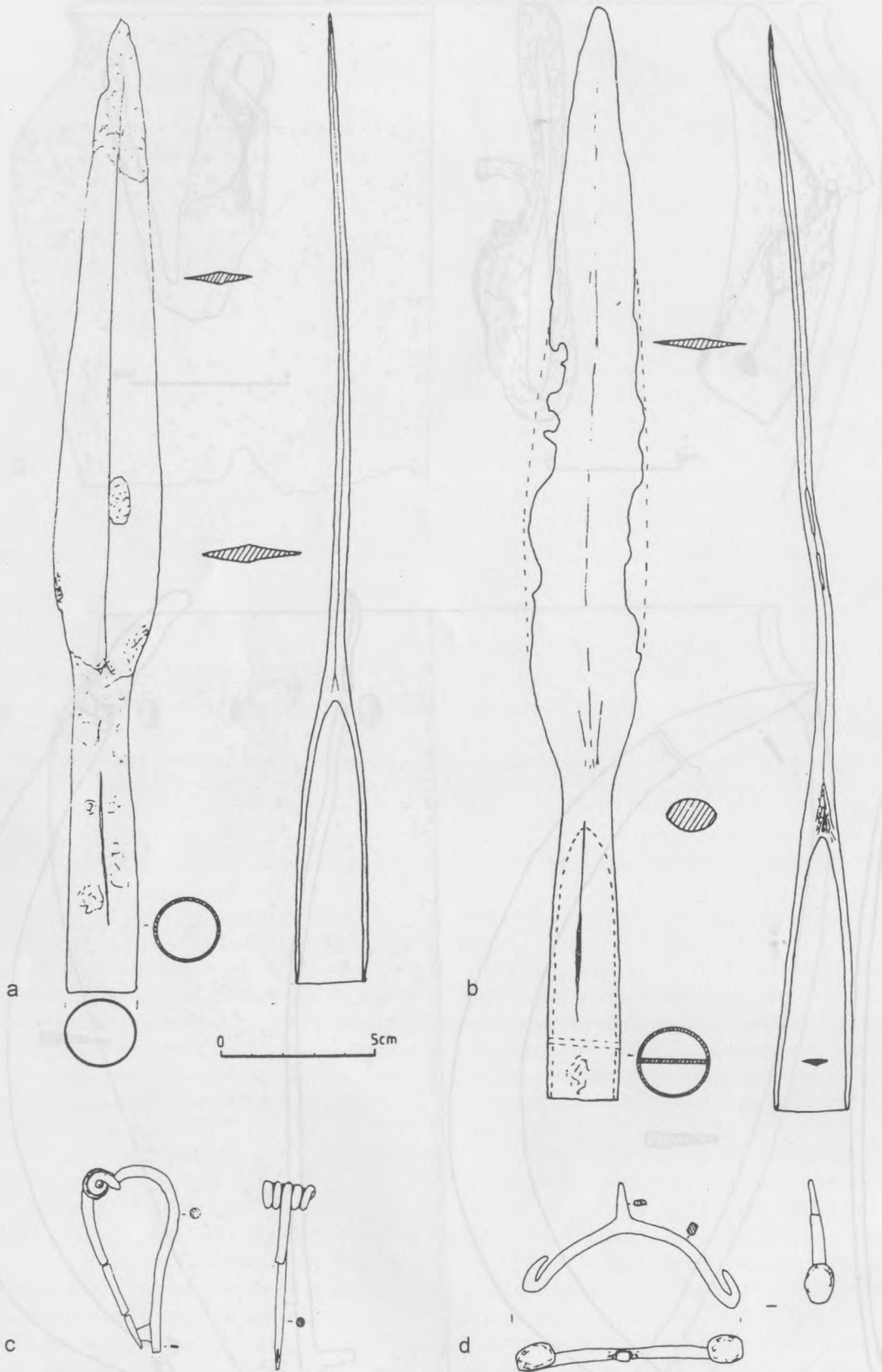
Tegoroczne badania mimo, że prowadzone w czwartym według kolejności sezonie badawczym, można określić jako wstępne, wnoszące wiele istotnych danych, całościowe rozpoznanie stanowiska. Powinny być bezwzględnie kontynuowane z uwagi na oryginalny i zagadkowy charakter obiektu oraz jego ogromne ciągle trwające niszczenie, którego skala zmusza do pesymizmu jeśli chodzi o pełne rozpoznanie stanowiska.

Ryc. 4. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Naczynia z obiektu 18 (a) i 20 (b).

Ryc. 5. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Rytualnie zgięte półkoski z obiektu 26 (a) i ze znalezisk luźnych (b).

Ryc. 6. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Groty włóczni ze źnalezisk przypadkowych (a, b), fibula z obiektu 34 (c), ostroga z obiektu 35 (d).

LITERATURA

- Babeś M.
1993 *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn.
- Dąbrowska T.
1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia - zasięg - występowanie*, Warszawa.
- Garbacz K.
1991 Nowo odkryte cmentarzysko (?) kultury przeworskiej w Pikulach, gm. Janów Lubelski, woj. Tarnobrzeg, Spr. Arch., t. 43, s. 199-226.
1994 Nowe materiały do poznania kultury przeworskiej - Pikule, st. 2, gm. Janów Lubelski, woj. Tarnobrzeg, Kul. przew., t. 1, s. 147-157.
- Ginałski J.
1991 Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej, klasyfikacja, typologia, PArch., t. 38, s. 53-84.
- Godłowski K.
1981 Kultura przeworska, PZPol., t. 5, s. 57-135.
- Kokowski A.
1991 *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lub. Mat. Arch., t. 4.
- Kostrzewski J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, „Mannus - Bibliothek”, nr 18, Leipzig.

ZBIGNIEW WICHROWSKI

A CEMETERY FROM THE YOUNGER PRE-ROMAN PERIOD AT PIKULE, SITE 2, TARNOBRZEG VOIVODSHIP

The site was discovered accidentally in 1989 during a search for military items by means of a metal detector. Several iron artefacts of military character were found such as spearheads and a sword of type IV after J. Kostrzewski. Later excavations carried out by K. Garbacz yielded a few grave assemblages of which some included brooches.

In 1996 the site was examined by the regional museum in Kraśnik. As a first step, a metal detector was used to scan the area in order to place the findings on a plan. Next, 22 trial trenches were set up in areas of artefact concentrations and on the boundaries of the cemetery.

In total, 30 features of different character and 20 metal items were discovered. This included the earlier accidental discoveries. The outlines of the features are not clearly marked. The tops of the features were typically found at 10-15 cm in yellow sand under a humus layer of 5-6 cm. Few features contained burnt bones scattered in the sand and were furnished with such artefacts as brooches, a small scythe blade, knives, ceramics and spurs. To most common artefacts belong individual iron items with signs of intentional damage and fire treatment. Typically, these artefacts were placed in the sand in a vertical position. One can also note a rare occurrence of charcoal.

According to the current state of knowledge the area of the cemetery, which covers a stretch of sand dunes surrounded

by swamps, measures above 15 ha. Provisionally, we may distinguish the southern part as "military"; the middle, "dwelling" part and the northern, "agricultural" part containing such implements as small scythe blades and knives.

The occurrence of numerous untypical items allow only for tentative cultural classifications of the cemetery which has so far been ascribed to the Przeworsk culture. Such metal implements as small scythe blades, and celts are generally considered to be taken over from the Celtic culture, they are known in Scandinavia and are also characteristic of the Poienești-Lukaševka culture. Identical forms of small scythe blades, such as those from Pikule, are known from the grave and settlement assemblages from Moldavia. The ceramic materials are hardly connected with the Przeworsk culture too.

The least controversial is the question of the chronology of the cemetery. All the precise indicators, such as the shield boss of type J. II, brooches of types J, M, N after J. Kostrzewski and of the Nauhaim type, a sword of type IV after J. Kostrzewski, bow-like spurs with widely spaced shanks, buckles with a lengthened tongue, allow the chronology of the site to be determined for the period between phase A2 of the younger pre-Roman period and the beginning of phase B1 of the Roman period. Thus the site was developing most intensively during phase A3 of the younger pre-Roman period.

Muzeum Regionalne w Kraśniku

